نووسین و هەڵەکردن وەک بەشێک لە سایکۆلۆژیای نووسەر

د. نەسرەدین ئیبراهیم گولی*
(زانینگەی زاخۆ- فاکۆلتی پەروەردە)

هەزاران نووسەری لێهاتوو لە جیهان و کوردستان بە هەزاران ساڵە لەپێناو خزمەتی مرۆڤایەتی شانیان داوەتە بەر نووسین و هۆنینەوەی ڕستە و دانانی کتێب و هەوڵی گۆڕینی مرۆڤەکانیان داوە. بە بوێرییەوە دەبێ بگۆترێت و دان بەو ڕاستییەدا بنرێت کە نووسین یەکێکە لە کارە قوورس و گرانەکان، هەر کەسێک توانایی جێبەجێ کردنی نییە.

مەبەستی سەرەکی ئەم گوتارە ڕوونکردنەوەیەکی سادەیە لە گۆشەنیگایەکی سایکۆلۆژی بۆ خودی نووسین، کە دەڵێین نووسین مەبەست ئەوەیە، پیشان بدەین کە بۆ نموونە کارکەرێک لە شوێنێک کارێک دەکات، جا کارگەیەکی کەرتی تایبەت بێ، یان هەر شوێنێکی تر، تەنیا ئەرکە سەرەکییەکەی چەند جووڵەیەکی فیزیکی و لەوانەیشە هەندێ بیرکردنەوەی ڕۆتین و سنووردار بێ کە پێویستی بە وزە و توانستێکی زۆر نەبێ، بەڵام نووسینەوە و کاری نووسەران، بە پێچەوانەی تێگەیشتنی خەڵکی، وا نییە. نووسەر جگە لەوەی پێویستی بە تێڕوانین و تەماشاکردنی ڕووکەشی زۆر وردی بۆ بابەت و دیاردە و ڕووداوەکان هەیە، چەند ئەوەندەش پێویستی بە توانایییەکانی خودی (ئۆبجێکتیڤ) هەیە.

خەڵکی ئاسایی کاتێک بەلای بابەتێک (سووژێتێک)دا تێپەڕ دەبن، زۆر بە ئاسایی و ڕووکەشانە و دوور لە وردبوونەوەیەکی پڕ لە تیژبینییەوە تەماشەی ئەو بابەت و ڕووداوانە دەکەن و هەر ئەوەندەی کە لەو بابەتە بەرچاویان کەوتبێ دەبینن و کاتێکیش کە ئەو شتە لەبەر چاوەکانیان ون دەبێ لەگەڵیشیدا هەموو شتەکانی پێوەندار بەو بابەتەش لە یادیان نامێنێ، وەک ئەوەی کە هیچ شتێک ڕووی نەدابێ، ئەو کەسەش هیچ شتێکی نەدیبێ و نەزانیبێ، بەڵام نووسەر ناتوانێ وابێ. بەخۆی ناوەستێ کە وەها بە ئاسانی و خەمساردییەوە لە کۆڵ ئەو ڕووداوە ببێتەوە و لە بارەیەوە بیر نەکاتەوە و

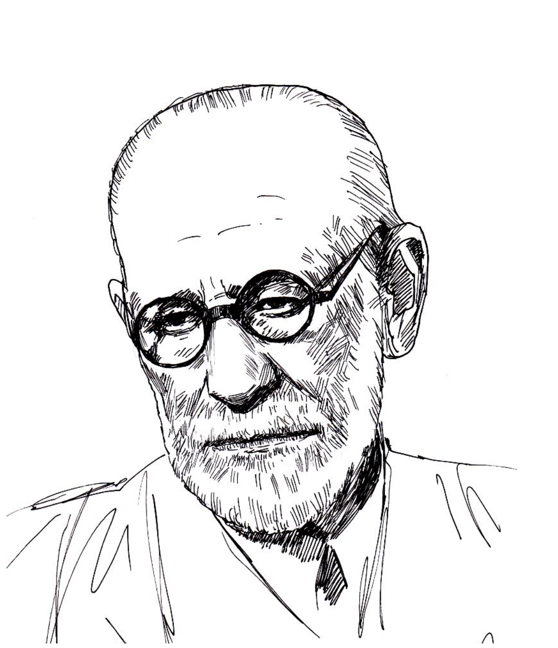

فرۆید

خۆی لێ لە گێلی بدات، تەنانەت تەماشاکردنی و ڕوانینیشی بۆ بابەتەکە بە چاوێکی ئاسایی نییە، بەڵکو زۆر ورد و تیژبینانەیە، تیژبینی (استبصار، یان -in sight) ئەو چەمکە سایکۆلۆژییەیە کە بیردۆزەکانی سەر بە ڕێبازێکی گرنگی دەروونناسی، واتە گشتاڵتییەکان، لە هزرکردن و ڕەفتار و چالاکی و هەڵسوکەوتەکانی ڕۆژانەی مرۆڤەکان زۆر بە گرنگی دەبینن.

نووسەر لەدوای ئەو بابەتە و سووژێتە خوازراوەکەی خۆی ئۆقرەی نامێنێ و ئارامییەکەی لە دەست دەدات و پشوودان و پاشەکشەی پێ زۆر خراپ، بەڵکو نەزۆکییە. لە هەر چرکەساتێکدا و لە ڕوانگە جیاوازەکان تەماشای ڕەهەندە جیاوازەکانی دەکات. ئەم هەموو کارەش جگە لە توانستە دەروونی و مێنتالی (ئەقڵی) و بابەتییانە (سۆبجێکتیڤانە) و لەوانەش هەبوونی کات و دەم و هەڵکەوتی گونجاو و کەرەستەی پێویست و نرخاندنی کۆمەڵایەتی، هەستی بەرپرسیاریەتی بەهێزی لەگەڵدا بێ. هەستی بەرپرسیاریەتی هەوێنی ژیانە. زۆرینەی هەرە زۆری کەموکووڕی و گیروگرفت و کێشە بچووک و گەورەکان، چ لەسەر ئاستی تاک و کۆمەڵایەتی و کۆمەڵگا و خێزان و چ لەسەر ئاستی زۆر گەورەی وەک وڵات و نیشتمان و جیهان، بەهۆی نەبوونی هەستی بەرپرسیاریەتی لە لای تاک و دەستەڵات و گرووپ و لایەن و تاخم و کۆمەڵگا و جیهانەوە دروست دەبن.

ئەو کەسانەی لە ژێر گوشاری دەروونی، یان پاڵەپەستۆی فاکتەرەکانی خێزانی و کۆمەڵگا لاڕێ دەبن و پەنا بۆ خواردنەوە ئەلکولییەکان دەبەن و پێی سەرخۆش دەبن، نموونەیەکە بۆ ئەم باسوخواسە زۆر گونجاوە. مرۆڤێکی سەرخۆش، وەک باسی لێوە دەکەن، سەرخۆشە و توانستە مێنتالی و هزری و ڕەفتاری و جوولەییەکانی لە دەست خۆی نییە، واتە نەک خۆی نایەوێ، بەڵکو لەبەر ئەوەی کە گۆڕانکارییە کیمیاوییەکانی سیستمی دەماری و دەزگای کۆدەماری ئەو کەسە لە ژێر کاریگەری ئەو خواردنەوە سەرخۆشکەرانەیە لە ئاستێکی وەها بەرزدایە کە ئیتر شیان و توانایی کۆنترۆڵکردنەوە لەو کەسە سەنراوەتەوە. ئەو کەسە چیتر توانایی لێک جیاکردنەوەی کەتوار و دیفاکتۆ و (واقیع) و ... نییە. نازانێ ئەوەی بەرانبەری چییە و کێیە و دەبێ بە پێی بەها کۆمەڵایەتییەکانی ئەو کۆمەڵگایە چۆن و بە چ شێوازێک هەڵسوکەوتی لەگەڵدا بکرێ تا کەسی لێ زیانمەند نەبێ، بێ گومان ئەو کەسەش ئەو توانایییەی لە دەست داوە و زۆر جار هەڵسوکەوتەکانی لەگەڵ ئەو هەڵوێستەدا ناگونجێن و زۆر جار ڕەفتاری وەها ناشیرین و نەشیاو بەرانبەر بە کەسانێک دەکات، یان قسەی وا لە دەمی دەردەچن کە نەدەبوایە بیانکات و بیانڵێت، بە واتایەکی تر لە چوارچێوەی دابونەریت و بەها کۆمەڵایەتی و مرۆڤییەکان لا دەدات.

نووسەریش لە هەندێ ڕووەوە لە سەرخۆشێک دەچێ کە لە ژێر گوشاری بیروباوەڕ و بەها تایبەتەکانی خۆی و پەروەردەیەکی دەستنیشانکراو و ئاراستەی هزری و ئایینی و سیاسی و نەتەوەیی و زانستی تایبەتییەکەی خۆی لە نووسینەکانیدا ناتوانێ لە کاریگەری ئەم فاکتەرانە بە دوور بێ، هەرچەندەش کە بیەوێ خۆی لێیان بپارێزێ، ناتوانێ، چونکە ڕاستییەکەی ئەو فاکتەرانە ئەو نووسەرەی کوێر، یان بەنج، یان هیپنۆتیزم (تەنویم موگناتیسی)، یان هەر ناوێکی تری هاوشێوە کە بتەوێ لێی بنێی، کردووە و توانایییە نووسینەوەییەکەی وەها خستووەتە ژێر ڕکێفی خۆی کە لێ دەرچوون لێی زۆر ئەستەم بووە. بێ گومان ئەمە لە زانست و لۆژیک دوورە، کە کەسێک بیەوێ پێشنیار بکات نووسەرێک لە کاتی نووسینی بابەت، یان گوتار، یان چیرۆک، یان ڕۆمان و پەخشان و هۆنراوە و هۆزانێک، یان هەر بابەتێکی تر، خۆی لە کاریگەریی ئەم فاکتەرانە دوور بگرێ و نەکەوێتە ژێر گوشاری ئەو فاکتەرە بەهێزانە، چونکە ڕاستییەکەی مرۆڤی نووسەر وەک هەر مرۆڤێکی تری ئاسایی لە پرۆسێسی ئاڵۆزی پێگەیشتنی کۆمەڵایەتی (تەنشیئەی ئیجتماعی، یان socialization)، لە تاک تاکی چرکە ساتەکانی ژیانیدا لە ژێر سێبەری هەر یەکە لەو فاکتەرانەی ڕۆژگار بەسەر دەبات و لە هەر ساتێک لەو کاتانە و کاریگەری یەک بە یەکی ئەو فاکتەرانە پەیتا

پەیتا بەردەکانی بناغە و دیوارەکانی کەساتییەکەی، لە هەموو ڕوویەکانی کۆمەڵایەتی، سیاسی، ئایینی، ویژدانی، هەڵچوونی، سۆزداری، جەستەیی، ڕەوشتی و ... تاد، دادەنرێن و لە ئاکامدا ئەو کەسەی لێ پەیدا دەبێ کە ئێمە لەو چرکەساتەدا بەناوی " نووسەر " دەیناسین، کەواتە کەسیەتی مرۆڤی نووسەر بەشێکە لە بەرهەمی کاریگەری ئەم فاکتەرانە، بۆیەش دەبینین کە نووسەر لە چرکەساتێکدا و بە پشتیوانی ئەزموونە تایبەتییەکەی خۆی لە ڕابوردوودا و ژیانی ئەو ساتە و دەمەی ئێستاکەی و هەنووکەیی ئێمە باسی لێوە دەکەین، دەیەوێ لە ئاییندەدا بەرهەمێکی نووسین پێشکەش بکات و لە پرۆسێسی نووسینەوە و لە ژێر گوشاری فاکتەرەکانی سەرەوە و لەگەڵیشیدا سرووش (ئیلهام) دەست بە نووسین دەکات. ئەو قۆناغەی نووسینیش زۆر قورسە و ورياييەکی باشی دەوێ. نووسەر لەو کاتەدا بەنج کراوە و وەک سەرخۆشێک وایە. بیروباوەڕ و هزرەکان لە شێوازی پیت و وشە و ڕستە و دێڕی نووسراو لە لاپەڕەکاندا ڕیز دەبن و بیرۆکەکان دەخرێنە ڕوو. سێبەرێکی بەهێز لەسەر سەری هەستەوەر (هەست، یان هۆشیاری)دا قورساييەکی ئێکجار زۆر هەیە و گراناييەکەی لە گرانی هەستەوەری و هایدار زۆر زیاترە و ئەویش نەست، یان نەهایدار (لاشعور)ە، بۆیەش کاتێک کە هەستەوەر، یان هەست، یان بەشی هایداری کەسیەتی مرۆڤ خەریکی دەربڕینە و لە بارەی هەموو ئەو شتانەی هەنووکەییدا دەیانەوێ لە میشکی نووسەر و لە بارەی بابەتە هەنووکەییەکەی بەردەست بێن و بکەونە سەر لاپەڕەکان، لەژێر کاریگەری بەشە گرنگەکەی تری کەسایەتی خۆی، وەک سیگمۆند فرۆید (١٨٥٦-١٩٣٩)، دەروونناس و شرۆڤەکاری بەناوبانگی چەرخی بیستەم دەڵێت و وەک لە سەرووتر ئاماژەمان پێ دا، نەست، یان نەخواستی، یان نەهایدار ناچار دەبێ زۆر جار لە ژێر گوشاری ئەم بەشەدا شتی وا بنووسێ و دەربڕینی وەها بەکار بێنێ کە لە کاتە ئاساييەکانی تردا لەوانەیە نەیکات.

بۆیە هەر لە ڕوانگەی ئەم سایکۆلۆژیستەوەش، نەستی نووستوو و مێنتالیتەی شاراوە (ئەقڵی باتن) و نادیاری مرۆڤ، وەک بەشی هەرە سەرەکی کەسیەتی مرۆڤ، پڕیەتی لەو بابەت و شت و ڕووداو و پێکهاتە و ئەلەمێنتەکانی هزری کە وەک ئاوی ژێر کا و گڵ، یان ئاگری ژێر کا، تەنیا لە ساتە هەستیار و گونجاوەکان دەردەکەون. فرۆید، لەو سۆنگەیەوە شێوازی تایبەتی داهێنا کە بە هۆیەوە دەیتوانی لە زۆر لایەنی شاراوەی کەسیەتی ئەو نەخۆشە دەروونیانەی کە سەردانی دەکردن تێبگات و خاڵە لاوازەکانیان دەستنیشان و دواتریش چارەسەریان بکات. یەکێک لەو ڕێگایانە دەربڕینی ئازادانە (تەداعی حوڕ، یان association free) بووە کە لە ڕوانگەی فرۆیدەوە دەکرێ لە ڕێگەی تاقیکردنەوەی کەسێک بۆ زانینی ئەو هەستەی کە بەرانبەر بە کەسێک، یان لایەن، یان هەر شتێکی تر هەیەتی و وروووژاندنی بۆ دەربڕینی ناو، یان هەندێ وشە، یان شوێن، یان بابەتی پێوەندار بەو شوێن، یان کەس و لایەنە بزانرێت کە کەسی ژێر تاقیکردنەوە ئەو کاتەی کە هەستێکی ناخۆش، یان نەشیاوی بەرانبەر بەو ناو و کەس و شوێنانە هەیە، یان فۆبیايەکی تایبەتی لە کاتی دەربڕین هەیە، یان گوتن، یان بیستنی ئەو ناو و وشە پێوەندارانە تاڕادەیەک، یان زۆر پێی تێکدەچێت و پێی ناخۆش دەبێ و ئەوە ئاماژەیەکە بۆ ئەو هەست و ئەزموونە ناخۆش و تاڵەی کە لەگەڵ ئەو کەسە، یان شوێنە هەیەتی. بە هەمان شێوە دەکرێ ئەو شتە لە نووسینەکانیشدا بەدی بکرێت، هەروەها شێوازێکی تری فرۆید بۆ هەمان مەبەست بەناوی دەرپەڕین لە زمانەوە (فلتات اللسان)، دەناسرێت، کاتێک کە کەسێک حەزی لە کەس، یان ناوێک و شوێنێک نەبێ لە کاتی دەربڕینی ناوی، یان ئەو شوێنە زمانی تێک دەئاڵێت و بە جوانی و دروستی دەربڕینی لێ ناکات. بە واتەیەکی تر و لە ڕوانگەی فرۆیدەوە کاتێک مرۆڤێک ڕق و کینەی بەرانبەر کەسێک و لایەنێک هەبێ لەوانەیە ڕاستەوخۆ و ئاشکرا و لە بەردەمی ئەوان، ئەو هەستەی خۆی دەرنەبڕێ، بەڵام لە شوێنێکی تر و لە ناکاو بە بیستنی ناوی ئەو کەس و لایەنە، ناتوانێ وەک ئاسایی و بە شێوازێکی ڕاستودروست ناویان بێنێ، یان لەوانەیە لەگەڵ بیستنی ناویان قسەیەکی ناڕێک و نەشیاو بکات، یان لە دووبارەکردنەوە و گوتنی ناویان تووشی کەموکووڕی و شت و ڕەفتاری ناوازە ببێ.

هەر بە هەمان شێوە نووسەریش لە ژێر کاریگەری ئەم بەشەی پێکهاتەی کەسیەتی خۆی، لەوانەیە وشە، یان ڕستەی وا بنووسێ کە لە کاتێکی ئاساییدا هەرگیز بەکاریان ناهێنێ، بۆیە نووسەری لێهاتوو ئەو کەسەیە کە لە دوای تەواوبوونی ڕەشنووسی نووسینەکەی خۆی لە هەر بوارێکدا بێ، ماوەیەک کەم و زیاد، وەک پشوودان و دەرفەت وازی لێ بهێنێ و لەبەردەستی بێ، تا نووسەر لەو دۆخە خەوئالوود و خەونە موگناتیسییەی پێشتر، کە تێیدا بابەتەکەی نووسیوە و هۆنراوە و هۆزانەکەی هۆنیوەتەوە، دەردێت و لێی بە ئاگا دێت، یان بە گوتەیەکی تر لە زنجیر و کۆت و بەندەکانی ئازاد و ڕزگاری دەبێ، ئینجا جارێکی تر پێداچوونەوەی بۆ

دەکات و ئەم جارە بە چاوێکی ڕەخنەگرانە لێی وردتر دەبێتەوە، نەوەک لە کاتی سەرخۆشبوونی نووسینەوەدا وشە و چەمکی نەشیاو و دوور لە بەها کۆمەڵایەتی و مرۆڤی و ئایینی و هزری و لۆژیکی و زانستییەکان، یان بەدەر لە پێوەرە ڕەوشتییەکانی بەکار هێنابێ و نووسیبێت، چونکە زۆر جار ئەم جۆرە دەربڕینانە نەک هەر گیروگرفتی گەورەی لێ دەکەوێتەوە، بەڵکو گیروگرفتەکە یەخەی خودی نووسەر، یان ڕۆژنامە و گۆڤار، یان لایەنێکی تایبەت، یان وڵات و نەتەوەیەک دەگرێتەوە.

یەکێک لە ئەرکە گرنگ و ڕەوشتییەکانی نووسەر چارەسەرکردنی کێشەکانە نەک زیاتر کردنیان و دروستکردنیان. نووسەر لە کاتی نووسینەوەدا ئاگای لە نووسین نییە، چونکە وەک سەرخۆشێک وایە، ئاگای لە دەم و کات و زمان و پێنووسەکەی نییە، بەڵام دواتر دەبینێ کە شتی نارێکی نووسیوە. وەک مرۆڤێک کە لە کەسێک تووڕەبووە و لە کاتی تووڕەبوونیدا دوور نییە هەر قسەیەکی پێ بڵێت، یان هەر جۆرە ڕەفتار و کارێکی لێ بوەشێتەوە و چەندان کوشتن و تاوانی هاوشێوە بەرهەمی هەڵوێستی ئەو کاتە گرژانەن کە لەوانەیە تێیدا مرۆڤێک هەبێ نەتوانێ بڕیاری دروست و گونجاو بدات و تووشی هەڵەی زۆر گەورە و زەبری کوشندە ببێ کە دواتر قەرەبووکردنەوەی ئەستەمە. بۆ نموونە لەوانەیە نووسەرێک لە ژێر هەڵوێستێکی وەک جەنگی پێشمەرگەی کوردستان لە دژی تیرۆریستانی ڕێکخراوێکی تیرۆریستی نائیسلامی، بەڵام بەناو ئیسلامی و شەهیدبوونی هەژمارێک پێشمەرگە، زۆر تێک بچێت و لە هۆش خۆی نەبێ، یان ئەوەندە بە ئاگا نەبێ و تەنیا کاتێک وەخۆ بێتەوە کە لە دژی ئایین و بنەما ئایینییەکانی کۆمەڵگای خۆی شتی نووسیوە، ئەوە لە کاتێکدایە کە دواتر ناچار دەبێ دان بەوەدا بنێت کە ئایین ئەو بیروباوەڕە نییە کە هەندێ کەس و لایەنی وەک ئەو ڕێکخراوە تیرۆریستییە، یان چەند لایەنێکی تایبەت و دەمارگیر و بازرگانانی ئایینی و کەسانی دۆگماتی و هەلپەرستی ئایینی، خودی ئایین وەک ئامراز و کەرەستە و کاڵایەک بەکار دێنن بۆ بەدی هێنانی بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی خۆیان و زیادکردنی ژمارەی لایەنگر و ئەندام و چەکداری خۆیان، بەڵکو ئەو ڕاستییەی بۆ دەربکەوێ کە ئایینەکان و بە تێکڕا هەموویان لە یەک سەرچاوەوە هاتوون و ئەویش یەزدانی ئاهورامەزدا و خودای گەورە و میهرەبانە، کە ئافرێنەری هەموو جوانییەک و ڕاستی و مافێکی ڕاستەقینە و ڕەوای مرۆڤەکانە، ئایین نەک ئەنجامدانی چەند جووڵەیەکی تایبەت لە شوێن و کاتێکی دیاریکراودا، بەڵکو بنیادی یەکێک لە گەورەترین و جوانترین بەها کولتووری و فەرهەنگی و ڕەوشتی و مرۆڤی و کۆمەڵایەتییەکانە کە ئەویش هەستی بەرپرسیارەتییە (responsibility)، ئەویش بریتییە لە بەرپرسیاریەتی بەرانبەر بە خوای گەورە و هەموو ئەو شتانەی کە ئافراندوویەتی و ڕێزگرتنی بەرانبەر بە ئەوان و لە سەرووی هەمووشیانەوە خودی مرۆڤەکان. ئەو هەستە دەکرێ لە هەر شوێن و کات و دۆخێکدا بکرێت.

خۆبەستنەوەیەکی مەرجدار بە ئایین زۆرجار کاردانەوەی خراپ، بەڵکو ئەنجامی چەوتی لێ دەکەوێتەوە، بۆ نموونە زەردەشتی میدیای سپیتمان، پەیامبەرە شەهیدەکەی ئارياييەکان، لە سەرەتا و لە یەکێک لە تاریکترین قۆناغەکانی ژیانی مرۆڤایەتی و شارستانیەتەکەیدا و لە نزیکەی چوار هەزار ساڵ لەمەوبەر، بە دروشمی " هزری باش، گوتاری باش، کرداری باش "، لە کتێبی "ئاڤێستا"دا جوانترین بەهای مرۆڤی و ڕەوشتی لە نێو کۆمەڵگادا بڵاوکردەوە، بەڵام دواتر و پەیتا پەیتا ئەو ئایینە لە لایەن پیاوە ئایینییەکان (موغ) و هەلپەرستانی ئایینی بە لاڕێدا برا و لە ئاکامدا ئەوەندە کۆمەڵگای پێ لاواز بوو کە دواتر ئیمپراتۆرییەتە زلهێز و گەورەکەی ئاریایی لەسەر دەستی چەند کەسێکی برسی و ڕەش و ڕووت و پێ پەتی و بیابانگەرد کۆتایی پێ هێنرا، چونکە ئایین لە هەستی بەرپرسیاریەتی کرا بە ئامرازێک بۆ تێرکردنی حەز و ئارەزووە تایبەت و بەرژەوەندییە تایبەت و کەسۆکییەکانی چەند کەس و لایەنێکی پێوەندار، ئەوەش سەرەتای ڕووخانی هزری چاکسازیی پەیامبەرەکان بوو. ئەوانە تەنیا چەند نموونەیەک بوون بۆ ئەم هزر و بیروباوەڕە و هەستیاریی کاری نووسینەوە و قورساییەکەی وەک پیشەیەک لە پیشەکانی کۆمەڵگا.
دیارە نووسینەوەش هەمان ڕێچکەی لە پێشە و جۆرە بەرپرسیارەتییەکە بەرانبەر بە خودی خۆی و بیروباوەڕ و بەها کۆمەڵایەتی و ڕەوشتییەکانی کۆمەڵگا، ئەو وشە و ڕستە و چەمکانەی کە بۆ دەربڕین لە هزر و بیروباوەڕەکانی نووسەر و لە چوارچێوەی ئەم بەهایانە سوودی لێوەردەگیرێت. بۆ ڕاگرتنی ئەو هاوسەنگی و بەڵانسە و لەبەرچاوگرتنی پیرۆزیی ئەم بەهایانە لە لایەن نووسەر، بە یەکێک لە ئەرکە سەرەکییەکانی نووسەر و ئامانجە هەمیشەییەکانی نووسینەوە دەژمێررێت، تەنیا نووسەرێک و نووسینەوەیەک بە سەرکەوتوو دەزانرێ کە بتوانێ ئەو فۆرمۆلەیە لە هەموو بابەتەکاندا جێبەجێ بکات.

*** پسپۆڕی زانستەکانی پێداگۆگی و پەروەردەیی**